

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI

5

Editör:
Prof. Dr. Adnan KARAIŐMAİLOĐLU

AKÇAG

MEVLÂNÂ ARAŞTIRMALARI -5

Editör: Prof. Dr. Adnan Karaismailođlu

Mevlânâ Araştırmaları Derneđi Bilim Kurulu

Dr. Nazif Öztürk, Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç,
Prof. Dr. Derya Örs, Prof. Dr. Yusuf Öz,
Prof. Dr. Adnan Karaismailođlu

Akçađ Yayınları: 417

Yeni Türk Edebiyatı: 118

1. Basım: Ankara 2014

ISBN: 978-975-338-402-5

Sertifika no.: 11382

Redaktör: Prof. Dr. Yusuf Öz

Kapak ve Sayfa Düzeni: Emel YALÇIN

©Bu kitabın bütün hakları Akçađ A.Ş.ne aittir.

Baskı ve Mücellit: Erek Matbaası

Büyük sanayi 1. Cad. Çim sk. No. 17/1 İskitler-Ankara

Tel: (312) 342 31 01

Kapak Baskı: Poyraz Ofset

İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 578 (1534) sk. No.: 9 Ankara

Tel: (312) 384 19 42

Akçađ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.

Tuna cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr

www.akcag.com.tr

AFGANİSTAN – BELH KASABASINDAKİ MUHAMMED BAHAEDDİN VELED MEDRESESİ KAZISI

*Mehmet Akif Işık**

Mevlânâ Celâleddîn'i Rumi 1207 yılında Afganistan'ın Belh kasabasında doğdu. Babası, Sultanü'l-Ulema "Bilginler Sultanı" ünvanı ile anılan, Belh'in ileri gelenlerinden sevilen ve sayılan bir kişi olan Bahaeddin Veled, annesi de Belh Emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur.

Sultanü'l-Ulema Bahaeddin Veled, Belh kasabasında bulunan medresede müderris olarak görev yapmaktaydı. Bölgede, sözüne güvenilen, sevilen ve sayılan bir kişi olması nedeniyle art niyetli bazı kişilerin şimşeklerini üzerine çekmiş ve varlığından rahatsız olan bu kişiler onu farklı bir şekilde hükümdara anlatmaya çalışarak makamda gözü olduğunu ima etmeye çalışmışlardı. Her ne kadar hükümdar bu söylenenlere itibar etmese de; Bahaeddin Veled bu durumdan rahatsız olmuş, herhangi bir fitne ve kargaşaya neden olmamak için ve aynı zamanda yaklaşmakta olan Moğol istilası nedeniyle de ailesiyle birlikte Belh'ten ayrılmıştır.

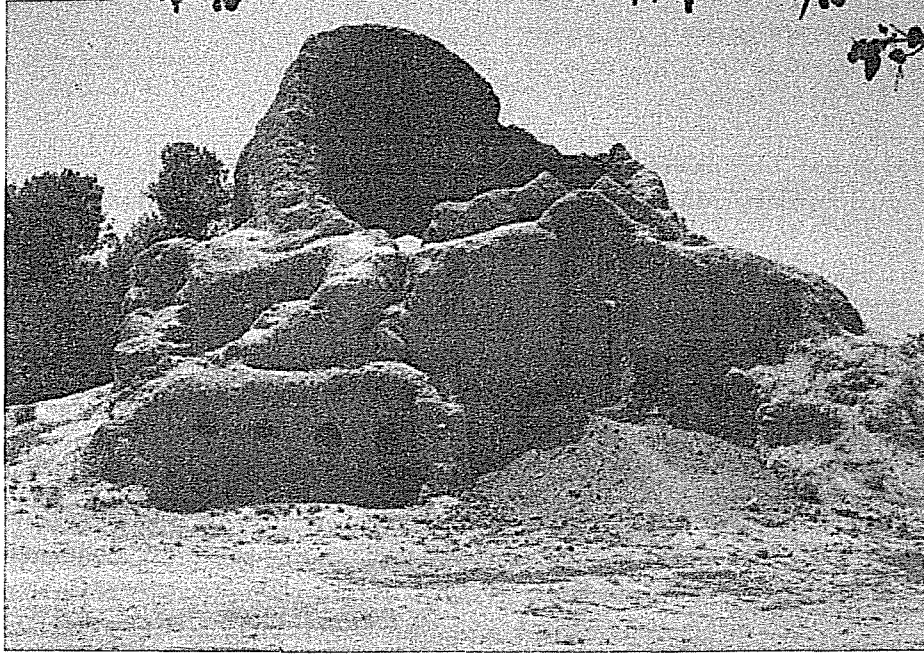
Bir süre Nişabur'da kalan Bahaeddin Veled ve ailesi buradan Bağdat'a gitmiş, orada da kısa bir süre kaldıktan sonra Kufe yolu ile Kâbe'ye giderek Hac farızasını yerine getirmiş, oradan da Şam üzeri Anadolu'ya gelerek, o zamanki adı Larende olan Karaman'a yerleşmiştir.

Karaman'da 7 yıl kaldıktan sonra, Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubad'ın daveti üzerine 1228 yılında Konya'ya taşınmıştır.

Bahaeddin Veled, Belh'ten ayrıldıktan sonra Belh Medresesi yavaş yavaş önemini kaybetmiş ve ilgisizlik nedeniyle tahrip olmaya başlayan medrese bir müddet sonra terk edilmiştir.

Kerpiç ve saman karışımı sıva ile yapılmış olan medrese; gerek Moğol istilası ve gerekse tabiatın etkisiyle yavaş yavaş yıkılmaya başlamış ve günümüze ancak kubbesinin ve iç mekânlarının bir bölümü ulaşabilmiştir (Resim:1).

* Arkeolog, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler (Emekli) Genel Müdürü

Resim 1: Muhammed Bahaeddin Veled Medresesi Kalıntısı

Önceki yıllarda Afganistan'a giden bazı üst düzey Türk heyetlerinin dikkatini çeken bu medresenin restore edilerek ayağa kaldırılması hususu 2012 yılında gündeme gelmiş ve bu görev, Dünyanın birçok ülkesinde yüzlerce eseri restore eden Başbakanlık TİKA Başkanlığına verilmiştir. TİKA Başkanlığınca restorasyon programına alınan medrese kalıntısının fotoğrafları tarafımızca incelendiğinde; öncelikle medresenin restorasyon öncesi planının belirlenip rölöve çizimleri ile restitüsyon projesinin hazırlanabilmesi için kazı yapılması gerektiği sonucuna varılmış ve bu husus ilgililere bildirilmiştir. Bu tespitimiz üzerine TİKA Başkanlığınca; Ankara Gazi Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Hakkı Acun ve Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Süleyman Yücel Şenyurt ile birlikte kazı çalışmalarını yapmak üzere görevlendirildik. Kazı ekibini oluşturmak üzere görüştüğümüz bazı uzmanlar Afganistan'daki güvenlik problemleri nedeniyle heyete katılamayacaklarını belirtmişlerdi.

Kazı ekibi olarak hazırlıklarımızı tamamladıktan sonra 13.05.2013 tarihinde Afganistan'a hareket ettik. Belh Kasabasının bağlı olduğu Mezar-ı Şerif şehrine Türkiye'den direkt uçuş olmadığı için önce Başşehir Kabil (Kabul)'e oradan da Afgan Hava yollarına ait bir uçakla Mezar-ı Şerif'e

ulaştık. Güvenlik nedeniyle kazı heyetimiz için konaklama mekânı olarak Mezar-ı Şerif şehrindeki TİKA Koordinatörlük binasındaki misafirhane belirlenmişti. 14.05.2013 Salı sabahı saat 08.30'da Mezar-ı Şerif emniyet teşkilatına bağlı güvenlik elemanlarının refakatinde, zırhlı bir araçla, Mezar-ı Şerif'ten Belh kasabasındaki kazı yerine geçtik. Emniyetimizin sağlanması için kazının devamı boyunca güvenlik elemanlarınca kazı yerinin değişik noktalarında nöbet tutuldu.

Kazı alanına geldiğimizde; Mezar-ı Şerif TİKA Koordinatörlüğünce önceden temin edilen kazı malzemeleri ile Türkmen ve Özbek'lerden oluşan 10 işçinin kazı alanında hazır olduğunu gördük. Türkmen ve Özbekçe de müşterek kelimelerimiz olduğundan ve bazı işçiler de daha önce Türklerle birlikte çalıştıklarından, işçilerle anlaşmakta pek zorluk çekmedik. Kazıya başlamadan önce güvenlik elemanları ve işçilerle birlikte fotoğraf çektirdikten sonra kazı çalışmalarına başladık (Resim: 2).

Resim: 2- Kazının ilk günü işçiler ve güvenlik elemanlarıyla.

Kazı öncesi medrese kalıntısını çevresiyle birlikte tetkik ettik. Bu incelemelerimiz sonunda üç noktadan kazıya başlanmasına karar verdik. Kazı yapacağımız yerlere gerekli kazıklar çakılıp ipler çekildikten sonra işçileri üç guruba ayırarak kazıya başladık (Resim: 3, 4).

Resim: 3- Kazı yerleri tespit ediliyor.

Medresenin; kerpiç ve saman karışımı toprak sıva ile yapılmış olması nedeniyle gerek zeminin ve gerekse toprak altında kalan duvarlarının devamının tespiti, diğer kazılara oranla daha çok hassasiyet gerektirdiğinden kazı çalışması yavaş bir tempoda (duvarlara zarar vermeyecek şekilde) sürdürüldü.

İlk gün kazı noktası olarak medresenin kuzey, güney ve batı (kıble) yönlerindeki kapı-pencere girişlerinin ön kısımları seçildi.

Kazı çalışmaları devam ederken medresenin duvar ve kemer kalınlıkları ölçüldü; buna göre; doğu duvarının 120 cm. güney kemerinin 110 cm. batı kemerinin 110 cm. doğu yan duvarının da yine 110 cm. olduğu (sıva dahil) tespit edildi.

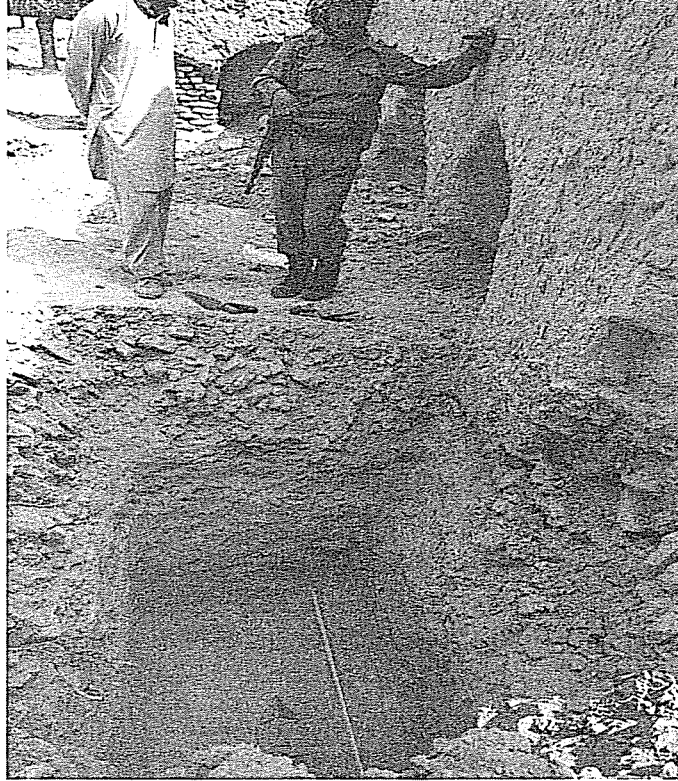

Resim : 4 – Tespit edilen noktalarda kazıya başlama.

İlk gün sonunda batı bölümünde 200 x 240 cm. boyutlarındaki açmada 120 cm derinliğe, güney bölümünde 215 x 525 cm. boyutlarındaki açmada 90 cm. derinliğe, kuzey bölümünde de 100 x 525 cm. boyutlarındaki açmada ise 160 cm. derinliğe inildi. Kuzey bölümünde 160 cm. derinliğe gelindiğinde medrese tabanına ulaşıldı (Resim: 5).

Medresede 25 x 25 (26 x 26) cm. ebadında 4,5 - 5 cm. kalınlığında kare formunda kerpiç ile 10 x 20 x 3,5 cm. ebadında dikdörtgen formunda kerpiç kullanılmış olduğu görüldü.

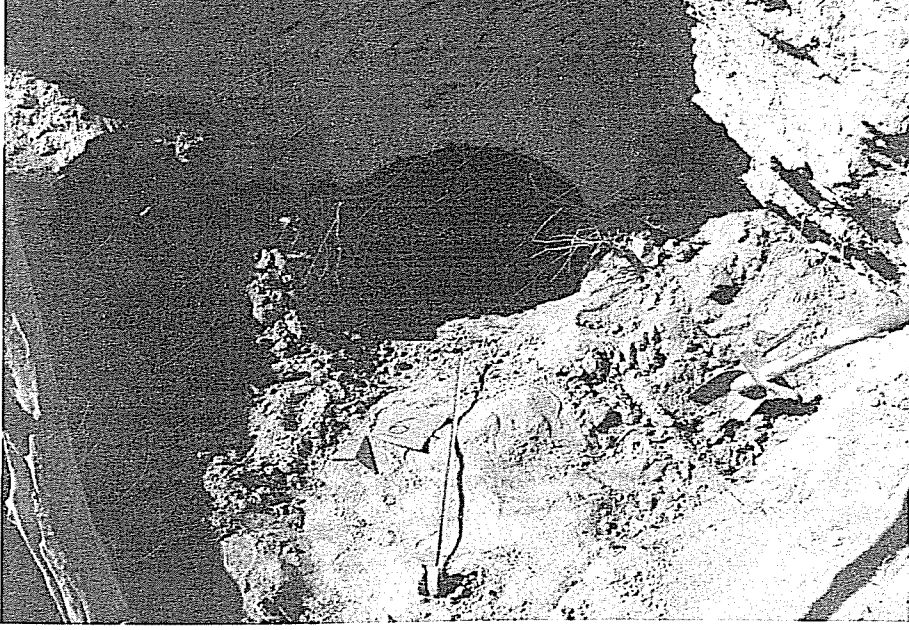
15, 16 ve 17 Mayıs 2013 tarihlerinde kazıya devam edildi. Bu çalışmalar sırasında doğu duvarı kenarında açılan 4 numaralı açmada da 175 cm. derinlikte medrese zemini tespit edildi.

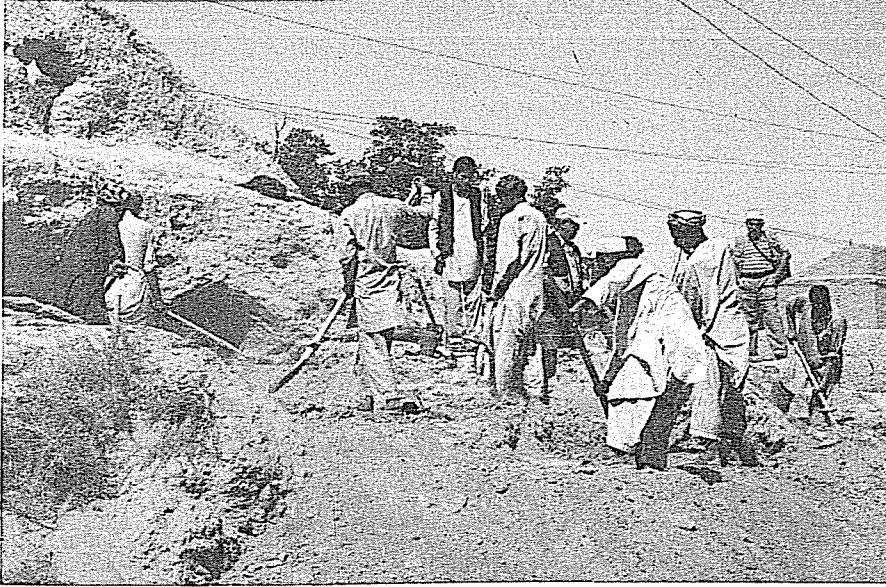
Resim: 5- Kuzey açma.

Medresenin güneye bakan duvarında kapı giriş kemeri ortaya çıkartıldı. Ayrıca kapının her iki köşesinde güneydoğu ve güneybatıdaki mekânlara giden koridor şeklinde açıklıklar tespit edilerek boşaltıldı. Bu cephenin dışından da topraklar boşaltılarak aynı mekânların bağlantıları görüldü.

Güney dış cephede yapılan çalışmalar sırasında her üç mekânın trompları ortaya çıkartıldı (Resim: 6,7).

Resim: 6- Medresenin Güney iç tarafında yapılan kazı.

Resim: 7- Medresenin Güneyi dışında yapılan kazı.

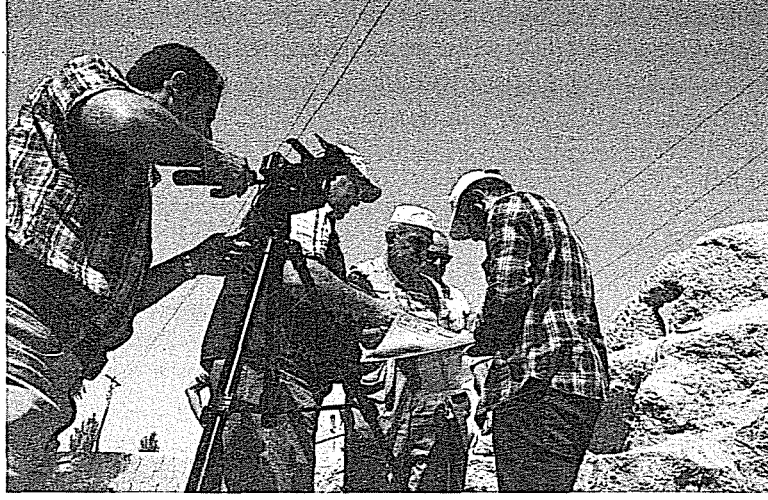
Medresenin orta mekânının pandantifli, dışta kasnak gibi dört kademeli kubbe ile yan mekânların ise dört parçalı kubbemsi tonoz ile örtüldüğü tespit edildi. Duvardaki dilatasyon izlerinden hareketle; medresenin kuzey cephesinin dışına sonradan üç bölüm daha ilave edilmiş olduğu anlaşıldı. Yapılan çalışmalar sonucu medresenin 24,5 x 14,5 metre ölçülerinde olduğu tespit edildi.

Medresenin yaklaşık 28 metre kuzeydoğusunda yer alan Mevlana'nın dedesi Seyyid Hüseyin Hatibi'ye ait olduğu ifade olunan türbe-mezar da kazı heyetimizce incelendi. Büyük bir bölümü tabiat şartlarından dolayı yıkılmış ve erimiş olan ve kerpiç bir duvarla çevrili bu mezar-türbe de yine kerpiçle yapılmış olup çamur sıvalıdır (Resim:8). Üzerinin kapalı veya açık olduğu yolunda kesin bir veriye ulaşılamayan bu mezar-türbe de Medresenin restorasyonu sırasında ele alınarak onarılacaktır.

Resim 8- Mevlana'nın dedesi Seyyid Hüseyin Hatibi'nin mezarı.

Kazı çalışmalarımız devam ederken Cihan Haber Ajansı elemanlarınca kazı alanımız ziyaret edilmiş ve yapmakta olduğumuz bu çalışmayla ilgili gerekli çekimler yapılmıştır (Resim:9).

Resim 9- Cihan Haber Ajansı tarafından kazı çalışmalarımız kameraya alınırken.

Kazı sonunda ortaya çıkarılan veriler, rölöveye işlenmek üzere uzmanlarına verilmiş, kazı alanı terk edilmeden önce, medresenin kuzey bölümündeki girişin her iki tarafında ve güneydeki ana girişin batısında bulunan bölümlerdeki duvarların zeminle birleştiği yerde meydana gelmiş olan erimenin tehlike yaratabileceği dikkate alınarak kazıdan çıkan kerpiçle örülmek suretiyle boşluklar doldurulmuş (Resim:10) ve tarafımızca açılan kazı çukurları da tehlike arz etmeyecek şekilde kapatılmıştır.

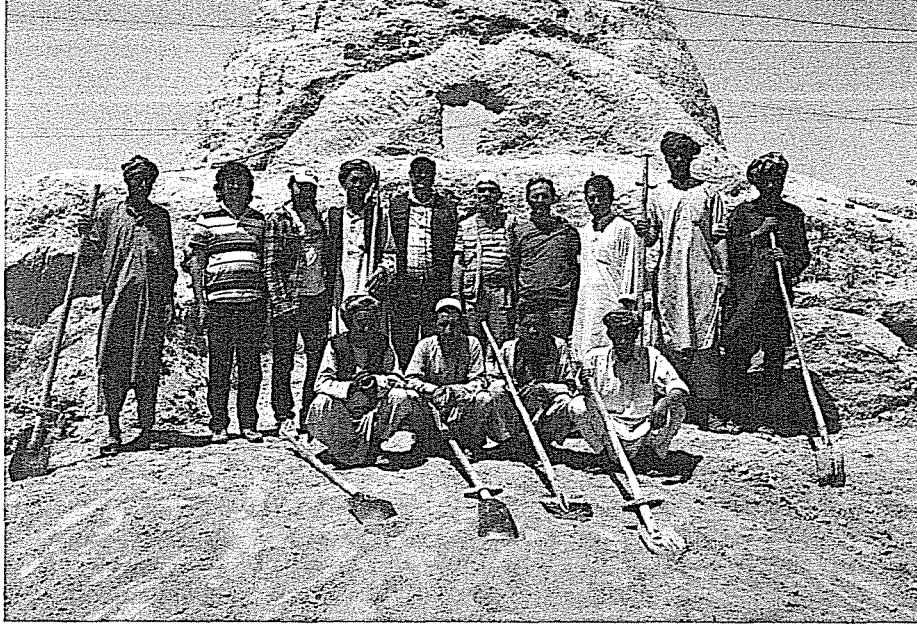

Resim: 10- Medrese duvarlarının tehlike arz eden kısımları kerpiçle desteklendi.

Kazının son günü, kazı işçilerinin yapmış olduğu pilav yenilmiş (Türkmen işçiler bu pilava Türkmen Pilavı, Özbek'ler de Özbek Pilavı diyorlardı) ve birlikte hatıra fotoğrafı çekilerek kazıya son verilmiştir (Resim:11, 12).

Resim: 11- Kazının son günü (Türkmen-Özbek) pilavı yenirken.

Resim 12- Kazının bitiminde kazı heyeti ve işçiler.

Kazı sırasında çevre sakinleri ile aramızda güzel bir iletişim kurulmuş (Resim: 13), her sabah kazı yerine gelişte kazı ekibimizce, Mezar-ı Şerif'teki marketten alınan çikolata, bisküvi, şeker gibi yiyecekler kazı yerinde bizi bekleyen çocuklara dağıtılmış, onlar da her sabah çevredeki ağaçlardan topladıkları dutları bize ikram etmişlerdir (Resim:14).

Resim: 13- Kazı yerine gelen Afgan çocuklar ile.

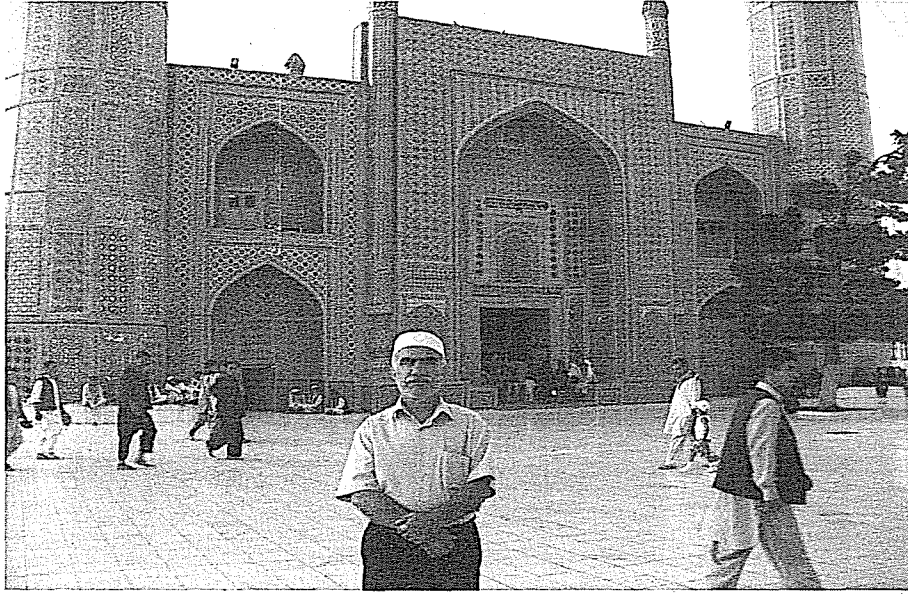

Resim 14- Kazı ekibimiz ikram edilen dutları yerken

Yapmış olduğumuz bu kazı çalışmalarından elde edilen veriler dikkate alınarak Başbakanlık TİKA Başkanlığı tarafından medresenin ve türbenin rölöve çizimleri ile restorasyon-rekonstrüksiyon projeleri hazırlanmış, çevre düzenleme ve alanda yapılacak diğer yapılar projelendirilmiştir. Buna göre; herhangi bir mani çıkmaması halinde, (inşallah böyle bir olumsuzluk söz konusu olmaz), medrese ve türbe restore edilerek ayağa kaldırılacak, alan içerisinde “Mevlana Camii” ve abdest alma mekânı, Mevlana Türbesi formunda bir “Çeşme-Şadırvan”, “Mevlana Kültür Merkezi” ve bir “Havuz” yapılacak şekilde projeler hazırlanmış bulunmaktadır.

Kazı çalışmalarının devamı sırasında Mezar-ı Şerif ve Belh Kasabasında kazı heyetimizce incelemeler yapılmış, bazı tarihi mekânlar ziyaret edilmiştir.

Mezar-ı Şerif'in en önemli mekânı Hazret-i Ali adına yapılmış, çini kaplı, muhteşem bir türbedir. (Resim: 15). Avlusu mermer döşeli olup ayakkabılar ana girişte çıkarıldıktan sonra avluya girilmektedir. Türbenin kible tarafında Cami yer almakta, kültür merkezi-kütüphane ve müzesiyle bir külliye durumundadır. Müze girişi ücrete tabi olup Afgan vatandaşları için indirimli giriş ücreti uygulanmaktadır. Başındaki takke nedeniyle beni de Afganlılara benzetmiş olacaklar ki bana ve beraberimdeki arkadaşlara da indirimli bilet uygulandı.

Resim: 15 - Mezar-ı Şerif te bulunan Hz. Ali adına yapılmış türbe.

Belh Kasabası her şeyiyle tarih kokmaktadır. Gezerken kendinizi tarihin derinliklerine inmiş gibi hissedersiniz. Tanıştığımız bir Afganlı doktor; “Belh sokaklarında gezerken her an için Hz. İsa veya Hz. Musa ile karşılaşacakmış gibi olursunuz.” derken, fazla abartmadığını düşünebilirsiniz.

Medresenin yaklaşık 40 metre güney istikametinde bulunan **Hoca Golak Veli Türbesi**, Belh içerisinde bulunan **Hoca Parsa Mescidi**, **Hoca Ökkaşı Veli Türbesi**, şimdiki Belh’in yerleşim yeri dışında kalan, daire şeklinde surlarla çevrili **antik Belh şehri harabeleri**, bu harabe yakınında bulunan, **Hazret-i Şit’in türbesi** olduğu söylenen çok büyük ölçülerdeki mezar ve daha birçok tarihi eser, Belh’in toprak yolları, fakirliği ve yoksulluğu içerisinde birer inci gibi durmaktadır.

Belh Kasabası Mevlana ile bütünleşmiştir. Belh’in ana girişinde Mevlana resimleriyle bezeli bir “giriş takı” yer almaktadır (Resim: 16).

Resim: 16- Belh’in ana girişindeki tak.

Gezdiğimiz bazı yerlerde, hatta Hoca Ökkaş-ı Veli türbesi girişindeki takvimde bile Mevlana resimlerinin yer almakta olduğunu görmek bizleri ziyadesiyle memnun etmiştir (Resim: 17).

Resim: 17- Belh'teki Hoca Ökkaş-ı Veli türbesi girişinde Mevlana resimli takvim

Mevlana Celeleddin-i Rumi, Afganistan'da "Mevlana Celeleddin-i Belhi" olarak anılmaktadır. Gerek Belh şehri girişindeki takvim üzerindeki yazıda ve gerekse Türbe girişinde asılı bulunan takvim üzerindeki yazıda "Belhi" sözü açıkça görülebilmekte; "**Mevlana Celeleddin Muhammed Belhi**" olarak anılmaktadır.

Bu güzel görevi bize nasip eden yüce Allah'a şükrediyor; bu hayırlı çalışmaya imza atan Başbakanlık TİKA yetkililerine de teşekkürü bir borç biliyoruz. Saygılarımızla.